24/10/2022

Αρχιεπίσκοπος Ιερώνυμος: Είμαι με την Εκκλησία

Αυτοκέφαλες Εκκλησίες / Εκκλησία της Ελλάδος

Λίγο πριν από τη συμπλήρωση δεκαπέντε (15) χρόνων από την εκλογή του ως Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος, ο Μακαριώτατος κ.κ. Ιερώνυμος μιλάει για όλους και για όλα σε συνέντευξη που παραχώρησε στην «Καθημερινή της Κυριακής».

«Η κρίση περνάει, αυτή που μένει είναι η παρακμή», διαπιστώνει για την κατάσταση που επικρατεί. Σε αυτό το περιβάλλον, υπογραμμίζει την ανάγκη της Εκκλησίας να εκσυγχρονιστεί και τη σημασία του επανευαγγελισμού.

Ο Μακαριώτατος μιλάει για τις σχέσεις του με την πολιτική ηγεσία, θυμάται συνομιλίες με τους **κ. Κυριάκο Μητσοτάκη** και **Αλέξη Τσίπρα**. Μιλάει, επίσης, για τους ανθρώπους από τους οποίους εμπνεύστηκε, για το όραμά του για την επόμενη ημέρα στην **Εκκλησία της Ελλάδος**, για τα προβλήματα και τις προκλήσεις.

Αναλύει τη σημασία αξιοποίησης της εκκλησιαστικής περιουσίας και γιατί είναι

κρίσιμο να προχωρήσει η υλοποίηση του έργου στο Σχιστό. Αποκαλύπτει παρεμβάσεις για το αυτοκέφαλο της **Εκκλησίας της Ουκρανίας** και το ειδικό βάρος της σχέσης με το **Οικουμενικό Πατριαρχείο**. Δίνει τελεσίγραφο για το ζήτημα με τα «θαύματα» στους Αγίους Ισιδώρους. Εκφράζει την αγωνία του για την κρίση στα ελληνοτουρκικά και καλεί την πολιτική ηγεσία να ομονοεί στα μεγάλα και σημαντικά.

– Μακαριώτατε, δείχνει να επικρατεί κλίμα αγριότητας στην ελληνική κοινωνία, διαβάζουμε κάθε μέρα για εγκλήματα, κακοποίηση παιδιών κ.ά. Είναι κάτι καινούργιο ή είναι κάτι που μας κάνει εντύπωση γιατί λαμβάνει μεγάλη δημοσιότητα;

Κάθε εποχή έχει την ταυτότητά της, ξέρετε. Νομίζω το έχουμε παρακάνει τώρα και με όσα συμβαίνουν και με τον τρόπο που προβάλλονται. Διότι αυτά που υπέστη το ταλαίπωρο κοριτσάκι, κάθε μέρα, κάθε μέρα προβολή, μπαίνουν σε κάθε σπίτι. Βοηθάει αυτό;

Σίγουρα αυτό που συμβαίνει είναι μια παρακμή. Είχαμε πει κάποτε ότι η κρίση θα περάσει, η κάθε κρίση περνάει, αυτή που μένει είναι η παρακμή. Η παρακμή είναι μεγάλη και τη βλέπουμε κάθε μέρα και περισσότερο. Μήπως πρέπει να συνέλθουμε; Όλα αυτά με απασχολούν πάρα πολύ και λυπάμαι, περνάμε μια κρίση, μια παρακμή.

– Εσείς όταν συναντάτε κόσμο, γιατί συναντάτε πολλούς, τι είναι αυτό που ακούτε; Επειδή αφουγκράζεστε την κοινωνία πολύ.

Περίεργα πράγματα και άκρως αντίθετα. Ήρθε ένα παλικάρι, έχει τελειώσει Πολυτεχνείο. Μου λέει «θέλω μια δουλειά, να δουλεύω 4-5 ώρες την ημέρα, όχι περισσότερο και να έχω χρόνο ελεύθερο». Τον ρώτησα αν κάνει κάτι άλλο παράλληλα, κάποια έρευνα ίσως. «Όχι», μου απάντησε, «δεν κάνω κάτι άλλο». Και τι θα παίρνεις με τόσες ώρες δουλειά, του λέω. Έχεις άλλη δουλειά; «Όχι», μου λέει, «μου έχει αφήσει η μητέρα μου ένα μικρό διαμέρισμα και μένω εκεί. 500 ευρώ μου φτάνουν, θα τρώω, θα κοιμάμαι, θα βγάζω τον σκύλο βόλτα». Καλά του λέω, οικογένεια δεν σκέφτεσαι να κάνεις, είσαι 33 χρόνων. «Αστειεύεστε», μου λέει και γέλαγε, «τα βρίσκεις όλα, γιατί να κάνω οικογένεια;». Μα, δεν έχεις οράματα, τον ρώτησα. «Και ποιος κέρδισε με τα οράματα;», με ρώτησε. Έμεινα σύξυλος.

– Σε μια κοινωνία που αλλάζει και η επικοινωνία παίζει μεγάλο ρόλο, έχετε σκεφτεί ότι θα έπρεπε να χρησιμοποιήσετε τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;

Όχι, έχουν παραγίνει αυτά όλα. Το θέμα είναι να μπορέσουμε εμείς στον χώρο μας να ξαναγυρίσουμε και να δούμε τη λέξη επανευαγγελισμός. Τι μπορούμε να κάνουμε από πλευράς ποιμαντικής, να σοβαρευτούμε, να εκσυγχρονιστούμε με την καλή έννοια, να μπορέσουμε να χειραγωγήσουμε τους λεγόμενους χριστιανούς σε εισαγωγικά, τους αυστηρούς, που για τους άλλους είναι μαχαίρι, αλλά για τον εαυτό τους περνάνε καλά. Αυτό είναι το μεγάλο μας πρόβλημα. Για να δούμε, κάνουμε μερικά βήματα, να δούμε πώς θα προχωρήσουμε.

– Πώς βλέπετε την πορεία σας μέχρι εδώ και τις προκλήσεις που βρίσκονται μπροστά;

Εγώ τελείωσα Αρχαιολογία, πήγα στον ανασκαφικό κλάδο, πήγα σε ανασκαφές και ενώ ήμουν βοηθός στο πανεπιστήμιο γνώρισα έναν γέροντα που μετά έγινε μητροπολίτης Θηβών και Λεβαδείας, ο οποίος ήταν όχι πολύ μορφωμένος, αλλά ήξερε να αγαπάει. Ασχολήθηκε με κωφάλαλους, τότε δεν υπήρχε η νοηματική που έχουμε τώρα. Έφτιαξε νοηματική γλώσσα δική του, πρακτική, το 1940 αυτό, και έκανε ένα κύμα των κωφαλάλων σε όλη την Ελλάδα. Ένας άνθρωπος απλός. Αυτός με συγκίνησε πιο πολύ από όλους και έγινε για μένα το πρότυπο.

Από τότε πέρασαν 55 χρόνια, τα 15 είμαι Αρχιεπίσκοπος. Κουβαλάω πείρα όλων αυτών των χρόνων, τα καλά και τα άσχημα, τις αντιθέσεις με την Πολιτεία, τα μαλώματα, όλα, όλα. Δεν έχω δικαίωμα να φύγω στα 55 χρόνια χωρίς να αφήσω πίσω ένα αποτύπωμα, τι έζησα, τι έχω εμπνευστεί, τι θα ήθελα να κάνω τώρα.

Ο Θεός ευλόγησε να είμαι εκεί που είμαι σήμερα και ενώ κάθε Αρχιεπίσκοπος στη θητεία του έκανε 6, 7, 8 αρχιερείς, στη δική μου θητεία –με αυτούς της τελευταίας Ιεράς Συνόδου– είναι συνολικά 57 στους 80. Είναι σημαντικό ότι προέρχονται όλοι από μια προσπάθεια, αλλά και επιτυχία μας να μην επεμβαίνει η Πολιτεία στην επιλογή.

Μπορεί ο Μητσοτάκης ή και ο Τσίπρας να μου έλεγαν «ξέρετε, αυτό θα ήθελα». Και απαντούσα «αν είναι μέσα στα μέτρα μας, ευχαρίστως να το κάνω. Αν δεν είναι, δεν θα μπορέσω». Και αυτό βοήθησε ώστε σήμερα να έχουμε μια ομονοούσα Ιεραρχία. Υπάρχει ένα πνεύμα να πάμε λίγο πιο μπροστά.

– Με ποιο όραμα, με ποιο σχέδιο;

Θα σας παραπέμψω στην ομιλία του πρωθυπουργού, κ. Μητσοτάκη, στο Σχιστό. Ήταν για εμάς μεγάλη τομή στην Ιστορία μας. Έπειτα από πολλές μεταξύ μας συζητήσεις, του είπα δεν είμαστε ούτε στην περίοδο του Όθωνος ούτε στις

κυβερνήσεις τις μεταοθωνικές, έχουμε μπει σε νέα εποχή και θέλουμε αυτή τη νέα εποχή να την εκμεταλλευθούμε και να κάνουμε το έργο μας. Θέλουμε να μας δώσετε ελευθερία στην αξιοποίηση της περιουσίας μας. Να καθίσουμε κάτω, να δούμε τι έχουμε, τι θέλουμε, να συνεννοηθούμε. Ελάτε να μας βοηθήσετε να συνεργαστούμε για να κάνουμε κάτι καλό, να βοηθήσουμε τον λαό, έχουμε ιδρύματα τα οποία κινδυνεύουν αυτή τη στιγμή. Γιατί; Αφού έχουμε περιουσία. Να την εκμεταλλευθούμε μόνοι μας, ούτε κατάλληλους μηχανικούς έχουμε, ούτε ανθρώπους με σχετική εμπειρία. Να ενώσουμε τις δυνάμεις μας. Μου είπε, το ΤΑΙΠΕΔ είναι στη διάθεσή σας, να σας ετοιμάσουν το έργο. Όχι να μας πουν «κάντε αυτό ή εκείνο» ή «αυτός είναι καλός, εκείνος όχι, δώστε τα εκεί», τα παλιά, τα γνώριμα. Ήταν ειλικρινής. Μας δίνει τα εργαλεία και αρχίζει μια συνεργασία. Το πρώτο που είπαμε να αξιοποιήσουμε είναι το Σχιστό. Από 19.000 στρέμματα αρχικής έκτασης έχουν μείνει 3.000 στρέμματα.

Σήμερα ρίχνουν μπάζα, σκουπίδια. Γίνεται μια μελέτη, προχωράει. Θα γίνει; Είναι ένα όραμα. Δεν είναι μόνο αυτό. Έχουμε σε όλη την Ελλάδα περιουσία. Ζητάμε να μπουν στο σχέδιο πόλης, ενώ όλα τα ιδιωτικά μπαίνουν, η εκκλησιαστική έκταση μένει στη διάθεση του δημάρχου, ιδιωτών, κ.λπ. Το ευρωπαϊκό δικαστήριο πήρε απόφαση και καταδικάζει τη μεθόδευση να τακτοποιούνται όλα γύρω, εκτός από τις ιδιοκτησίες της Εκκλησίας. Και λέει ότι πρέπει το κράτος να δώσει γρήγορα ρυμοτόμηση των περιοχών αυτών.

– Για ποιες περιοχές μιλάμε;

Η απόφαση αφορά τη Βουλιαγμένη και λέει ότι εάν δεν προχωρήσει η ρυμοτομία, δικαιούμαστε να ζητήσουμε από το 2012 που κάναμε προσφυγή, 20 εκατ. ευρώ τον χρόνο, δηλαδή 200 εκατ. ευρώ.

Μιλάμε για συνεννόηση με τον δήμο. Να μας πει τι θέλει. Σχολείο, δρόμο, νηπιαγωγείο, ψυχαγωγία, γήπεδα; Θα τα δώσουμε. Να συνεννοηθούμε. Έχει αρχίσει μια συζήτηση. Ο πρωθυπουργός μάς είπε «είστε ελεύθεροι να αξιοποιήσετε την περιουσία σας όπως θέλετε» και πρόσθεσε ότι «δεν είναι περιουσία να έχετε ένα κομμάτι 1.000 στρέμματα και να το κοιτάτε, περιουσία είναι να το αξιοποιήσετε για να παίρνετε έσοδα που θα τα δίνετε για τις ανάγκες του λαού, για γηροκομεία, για ιδρύματα και όλες τις ανάγκες που έχετε». Αυτό δεν έχει ακουστεί μέχρι σήμερα. Και πρέπει να το πούμε.

– Γιατί ο Αλέξης Τσίπρας, με τον οποίο είχατε στενή προσωπική σχέση, δεν τα έκανε όλα αυτά;

Ο Τσίπρας, μετά την εκλογή του, ήρθε εδώ, θέλω να πιστεύω από αγνά κίνητρα, μου λέει θα ορκιστώ με πολιτικό όρκο και είπε ότι θα ήθελε να πάω κι εγώ στην τελετή. Του είπα ότι αυτό που τον συμβουλεύω είναι να πει «αυτές είναι οι αρχές μου, αλλά θα κάνω μια παραχώρηση για την Ιστορία, να μην είμαι εγώ πρώτος που κάνω αυτή την τομή, αφενός για τη λαϊκή ορκωμοσία και αφετέρου για την αλλαγή του Συντάγματος». Ύστερα από λίγο καιρό με επισκέφθηκε και μου λέει, ήταν ειλικρινής: «Να κάνουμε εξορθολογισμό των σχέσεων Εκκλησίας – Πολιτείας». Του λέω, ωραία λέξη, αλλά αυτό τον εξορθολογισμό εγώ δεν τον καταλαβαίνω, παρ' όλο που είμαι φιλόλογος, είναι λέξη νεοπαγής. Αυτά τα λόγια είναι του Αλιβιζάτου, του λέω. Ο Αλιβιζάτος σού έκανε μάθημα, αλλά δεν το έκανε καλά. Δεν είναι δικά σου αυτά. Καθίσαμε τα είπαμε, δεν είχε ιδέα ο άνθρωπος.

Έπειτα από λίγο καιρό με πήρε τηλέφωνο και με ρώτησε «όταν τελειώνω από τη Βουλή και έχω χρόνο, μπορώ να περνάω να σας βλέπω;». Οπότε θέλεις, του λέω. Και άρχισε η συζήτηση για την περιουσία και καταλήξαμε σε ένα σχέδιο, αλλά ήμαστε σε προεκλογική περίοδο, ντόρος, φασαρία, βγαίνει και ο Τζανακόπουλος τότε και λέει θα διώξουμε 10.000 παπάδες για να πάρουμε νοσοκόμες, γιατρούς. Αυτό συγκράτησαν οι αρχιερείς, εγώ έγινα «Συριζόνυμος», κ.λπ. Είχε καλή διάθεση ο Τσίπρας, δεν βοηθούσε το περιβάλλον του όμως.

– Και τώρα;

Τώρα προχωρήσαμε. Κι εδώ πολύ δύσκολα φτάσαμε, αυτό που έγινε μας εξυπηρετεί, αλλά δεν έχει τελειώσει. Έκανε και άλλα ανοίγματα ο Μητσοτάκης, τον αγώνα που κάναμε για τη μισθοδοσία έχει μια πορεία 200 χρόνων για να φτάσουμε εδώ που φτάσαμε τώρα.

Ενα δεύτερο θέμα, κάποια φορά που τον συνάντησα, του λέω: «Θέλω να με κάνετε διοικητή στη σχολή Ευελπίδων, διοικητή στην Αεροπορία;». «Τι είναι αυτά που μου λες;», με ρώτησε. «Αυτό που γίνεται με εμάς. Ποιος διευθύνει την εκκλησιαστική εκπαίδευση;», απάντησα. Και ύστερα από 200 χρόνια έκανε τροποποίηση και μας έδωσε πλειοψηφία στην επιλογή καθηγητών, τρόπο επιλογής υποψηφίων κληρικών και αύξηση των ειδικών μαθημάτων. Τροποποίησε το καθεστώς λειτουργίας των κοιμητηρίων όπου διόριζαν οι δήμοι όποιον ήθελαν. Και στην περιουσία μας ανοίγει έναν δρόμο, δεν είναι εύκολος, απαιτούνται χρήσεις γης κ.ά. Είναι ένα όραμα, το Σχιστό θα είναι το μισό Ελληνικό, δεν είναι λίγο, υπολογίζονται τεράστια τα κέρδη του κράτους και για εμάς μόνο αυτό αρκεί για να συντηρηθεί η Εκκλησία, εκτός από τους μισθούς που δίνονται από το κράτος.

– Κάποιος από την αντιπολίτευση ή κάποιος καλοπροαίρετος μπορεί να πει ότι όλα αυτά έγιναν γιατί η Εκκλησία έχει ψήφους, έχει δύναμη και ότι επιβεβαιώνονται τα λεγόμενα για τη «δεξιά του Κυρίου». Τι θα απαντούσατε;

Να μη μιλάνε, τουλάχιστον. Και τίποτα να μη μας έδιναν, θα πορευθούμε, αλλά δεν μπορούμε να κάνουμε αυτά που θέλουμε. Βλέπουμε, ενώ ο καθένας κάνει ό,τι θέλει, ό,τι κάνουμε εμείς είναι στραβό. Κάνουμε πολλά στραβά, δεν λέω, αλλά όχι κι έτσι. Είπαμε τα παιδιά να πάνε στο προαύλιο του σχολείου να κάνουν πρόβες για θέατρο, για παρελάσεις και βγάζει ολόκληρο φιρμάνι ο πρώην υπουργός, ο κ. Φίλης. Τόσο πολύ πια;

Στο Ουκρανικό συντάσσομαι με τον Πατριάρχη

– Υπάρχουν μέσα στην Εκκλησία συμπεριφορές που απομακρύνουν τους πιστούς; Το θέμα στους Αγίους Ισιδώρους τι είναι και πώς θα αντιμετωπιστεί;

Όσοι δεν έχουν ασχοληθεί με τα εκκλησιαστικά, κάνουν ένα λάθος. Νομίζουν ότι πρώτη φορά γίνεται κάτι τέτοιο. Πολλές φορές έχει γίνει. Οι χριστιανικές οργανώσεις έτσι ξεκίνησαν, απλώς ήταν πιο ευγενικές. Εδώ υπάρχει πολλή αλαζονεία. Το ’50-’60 όλη η Ελλάδα κυβερνιόταν από τις χριστιανικές οργανώσεις. «Ζωή», «Σωτήρας», Καντιώτης κ.λπ. Ολοι αυτοί έτσι ξεκίνησαν. Ετσι ξεκινάει κι αυτό τώρα. Εχει όμως μια αλαζονεία, δεν ξέρουμε με ποια ελατήρια. Μας απασχόλησε και μας απασχολεί. Πολλοί άνθρωποι που πονάνε πήγαν εκεί και έρχονται εδώ απογοητευμένοι. Είναι φαινόμενο που ήρθε και θα φύγει. Η Εκκλησία έδωσε εντολή στον άγιο Λαρίσης, τότε αρχιμανδρίτη, και έκανε μια έρευνα πολύ καλή και τον παραπέμπει στα δικαστήρια. Πολύ σκληρό κείμενο, αλλά όχι μακριά από την πραγματικότητα. Ηρθε η ευθύνη σε μένα. Εγώ τι είμαι; Στρατιωτικός διοικητής, διευθυντής αστυνομίας ή είμαι και πατέρας; Πείτε ότι έχετε παιδί που παρεκτρέπεται, δεν θα προσπαθήσετε να το συμβουλέψετε; Είπα να σηκώσω ένα βάρος, αλλά να γίνω και πατέρας. Δεν είναι μόνο αυτός, είναι 16 παιδιά, 25-30 ετών. Μια κοινότητα χωρίς νομική ύπαρξη. Τους κάλεσα, μίλησα με τα παιδιά, τους είπα «θέλετε να γίνετε μοναχοί, εδώ δεν ισχύει αυτό, δεν υπάρχει μοναστήρι». Δεν πρέπει να τα βοηθήσω;

– Υπάρχουν άνθρωποι που υποφέρουν, πηγαίνουν σε έναν άνθρωπο που λέει ότι η θεραπεία βρίσκεται σε έναν σταυρό που ανήκει προσωπικά σε αυτόν, όχι στην Εκκλησία.

Φαίνεται ότι πείστηκαν να φύγουν, θα τους δώσω ένα μοναστήρι παλιό στη Βάρη που θα γίνει κανονικό μοναστήρι, με νόμο, παρακολούθηση κ.λπ. Θα έχουν κανόνες, θα πειθαρχούν κάπου. Τους έδωσα περιθώριο λίγων ημερών και περιμένω σε πέντε μέρες απάντηση. Αν πουν ότι δέχονται, θα το παρακολουθήσουμε. Αν πουν «μένουμε εδώ», θα γίνει ό,τι λένε οι κανόνες της Εκκλησίας και ό,τι λένε οι νόμοι του κράτους.

Αν πάνε σε νόμιμο μοναστήρι και πάνε οι αφελείς, είναι υπόλογοι οι ίδιοι, αλλά θα είναι κάτι που ελέγχεται, ενώ τώρα δεν υπάρχει κανένας έλεγχος. Δεν επιτρέπεται η εργαλειοποίηση του σταυρού. Θα μπει σε μια προθήκη στη μονή που θα πάνε και όποιος θέλει μπορεί να προσκυνάει.

– Αυτό που φημολογείται ότι έχετε δεχθεί πιέσεις από ισχυρά πρόσωπα για τον ιερέα των Αγίων Ισιδώρων ισχύει;

Ποτέ.

– Πώς βλέπετε την ένταση με την Τουρκία και τι πιστεύετε ότι θα γίνει;

Νομίζω ότι για να επιζήσει πολιτικά ο Ερντογάν θα κάνει ένα επεισόδιο, για να μην κάνει εκλογές. Πόσο θα κρατήσει αυτό, δεν ξέρω. Δεν θα τελειώσει εύκολα και το φοβάμαι πολύ.

– Ο πόλεμος στην Ουκρανία έχει και θρησκευτική παράμετρο. Η Ρωσία δέχεται επικρίσεις για τις καταστροφές θρησκευτικών μνημείων, πολύ περισσότερο που αρνείται το αυτοκέφαλο και θεωρεί την ουκρανική Εκκλησία κομμάτι του Πατριαρχείου Μόσχας.

Κατ’ αρχάς να πω μια δική μου διαπίστωση. Η Ρωσία, ο ρωσικός λαός δεν έζησε σε δημοκρατία. Είναι ένας προβληματικός λαός και αυτό ίσως το εκμεταλλεύεται και ο Κύριλλος και η κυβέρνηση.

Η Ουκρανία είναι αυτή που δέχθηκε πρώτα τον Χριστιανισμό. Αυτός είναι ένας λόγος που δικαιολογεί να θέλει η Ουκρανία να είναι ανεξάρτητη Εκκλησία. Επίσης, τα πράγματα προχωρούν. Οταν ένα κράτος γίνεται ανεξάρτητο, δεν είναι αφύσικο να θέλει και η Εκκλησία του να είναι ανεξάρτητη. Ετσι έχει δοθεί η ανεξαρτησία και σε άλλα μέρη έπειτα από δημιουργία κρατών, δεν είναι κάτι καινούργιο.

Θα σας εξομολογηθώ ότι για το θέμα αυτό με επισκέφθηκε και ο πρέσβης της Αμερικής και τρεις φορές ο πρέσβης της Ρωσίας. Και στον μεν πρέσβη της Αμερικής είπα ότι εγώ θα συνταχθώ με τον Πατριάρχη και επομένως θα γίνει το θέλημά σας, αλλά δεν είναι πολιτική επιλογή, δεν το κάνω γιατί αυτό επιδιώκει η Αμερική, το κάνω γιατί σέβομαι αυτό που υποστηρίζει ο Πατριάρχης. Και στον Ρώσο είπα ότι λυπάμαι, αλλά είμαστε μια οικογένεια με τον Πατριάρχη. Πώς θα αφήσω την οικογένεια για να πάω κάπου αλλού; Συντάσσομαι με τον Πατριάρχη.

– Εν κατακλείδι, η σχέση της Εκκλησίας με την Πολιτεία;

Εγώ δεν είμαι ούτε σαμαρικός ούτε με τον Τσίπρα ούτε με τον Μητσοτάκη. Εγώ είμαι εκκλησιαστικός. Εκείνο που με ενδιαφέρει είναι ο λαός μας. Και επομένως δεν θέλω να ξεσηκώνω τον λαό και να του δημιουργώ προβλήματα. Ας πούμε, όταν όλοι έκαναν τα συλλαλητήρια για την ταυτότητα, κι εμένα μου κακοφαινόταν που αφαιρείται (το θρήσκευμα), αλλά ήξερα τι θα γίνει στο τέλος. Ή τα συλλαλητήρια για τη Μακεδονία. Έμεινα μόνος μου. Τώρα λέω, αν ήμουν σαν εκείνους που έκαναν συλλαλητήρια, θα παραιτούμουν.

– Μια κριτική που ακούγεται είναι ότι αν ζούσε ο Χριστόδουλος, στο

μνημόνιο, στις Πρέσπες θα ήταν στα μπαλκόνια.

Κοιτάξτε, τα θέματα αυτά δεν είναι δικά μας, είναι στα χέρια άλλων. Και αν μου επιτρέπεται μια συμβουλή, οι πολιτικοί πρέπει στα μικρά πράγματα να έχουν τις απόψεις τους, αλλά στα μεγάλα, όπως οι σχέσεις με την Τουρκία, πρέπει να ομονοούν.

– Υπάρχει κάτι που σας κρατάει ξύπνιο τις νύχτες;

Πολλά. Θα ήθελα ο διάδοχός μου να συνεχίσει αυτή την προσπάθεια, να είναι μια προσπάθεια που να συμβαδίζει με τη συναλληλία, να υπάρχει ειλικρινής και τίμια συνεργασία. Και είναι σημαντικό η Εκκλησία να είναι ελεύθερη να επιλέγει το προσωπικό της.